

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

غلو و غالیان در قرآن و حدیث

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته فقه و معارف اسلامی

نگارش: قرآن

نگارش: سید اختر حسن شاه نقوی

استاد راهنما: حجة الاسلام و المسلمین دکتر عزالدین رضائزاد امیردهی

استاد مشاور: حجة الاسلام و المسلمین عبد الرحیم سلیمانی بهبهانی

آذر ۱۳۸۶

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت: ۰۰۰

تاریخ ثبت:

□ مسئولیت مطالب مندرج در این پایان نامه به عهده نویسنده

می باشد.

□ هرگونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع، بلاشکال

است و نشر آن در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی

علوم اسلامی است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیر و تشکر:

حمد و سپاس خدایی را که با را به کسب علم، کمال و معرفت خویش رهنمون ساخت و لطف و کرمش به نعمت حب محمد(ص) و آل محمد(ع) بهره مند ساخت.

اما آنچه نمی‌بایست فراموش کرد، زحمات تمام عزیزانی است که مرا در به ثمر رساندن و تدوین این متن یاری نموده‌اند و هم چنین کسانی که در تشویق و برگزاری چنین برنامه‌هایی همت می‌گمارند.

لذا از تمامی عزیزانی برگزار کننده و مسئولین محترم پایان نامه (مرکز جهانی علوم اسلامی) و گروه قرآن و حدیث، هم چنین اساتید بزرگواری که با خلوص نیت، جهت هرچه پر بارتر شدن محتوای پایان نامه، به ارشاد و راهنمایی بنده پرداختند به خصوص استاد راهنما حضرت حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر عزالدین رضا نژاد و استاد مشاور حضرت حجت الاسلام و المسلمین آقای عبدالرحیم سلیمانی بهیچانی به این جانب افتخار داده و قبول زحمت نمودند صمیمانه تشکر و سپاسگزاری می‌نمایم باشد تا خداوند متعال اجرشان را عنایت فرماید.

تقدیم و اهداء:

این اثر ناچیز را به؛

روح بلند و ملکوتی مظلوم روزگار مظهر عدل و احسان پروردگار، سید
اوصیا تاج سر خاتم انبیاء مولا الموحدین امام المتقین
امیر المؤمنین علی بن ابی طالب (علیه السلام)
و به پاسدار حریم ولایت شهید طریق امامت آموزگار مکتب عصمت
دخت پیامبر (ص) صدیقه کبرا حضرت زهرا (سلام الله علیها)
و پاکترین فرزندان او
امام حسن و امام حسین (علیهما السلام)
و به شکوفه نرگس رایحه ای یاس کبود جان پیامبر (ص) آخرین ذخیره الهی
حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریفه)
تقدیم می نمایم.

امیدوارم که این تلاش ناچیز را خداوند مهربان بپذیرد و حقیر را از
نوکران واقعی اهل بیت (ع) قرار دهد؛ که نامش این رساله را زینت داده است.

چکیده

این تحقیق شامل یک مقدمه و شش فصل است:

فصل اول:

در این فصل از معنی لغوی و اصطلاحی غلو بحث شده است.

فصل دوم:

در این فصل ثابت کردیم که در کتب اهل سنت و هم در کتب شیعه بعضی افراد در تعریف غلو اشتباه کرده‌اند، بلکه به الفاظ دیگر آنها در تعریف «غلو»، غلو کرده‌اند، بعد از تعریف‌های غلط غلو، معیارهای صحیح غلو مطرح شده است.

فصل سوم:

درباره تفویض و مفوضه است در این فصل عقاید غالیان که بنام مفوضه هم شهرت دارند، به طور فهرست‌وار، ذکر کرده و یکی از عقاید باطله آنها یعنی «عقیده تفویض» را تا حدی مفصلاً تبیین کرده و باطل بودن آن از نظر قرآن و روایات و آراء علماء اعلام شیعه ثابت نموده‌ایم.

فصل چهارم:

در این فصل بحث درباره غلو از دیدگاه قرآن به طور مشروح مورد بررسی واقع شده است و اقوال مفسرین در ذیل آیات غلو ذکر شده‌اند.

فصل پنجم:

در این فصل بحث از مبارزات ائمه معصومین (ع) و علما کرام شیعه با غلات و شیوه‌های مبارزه علمی و عملی را مفصلاً مورد بررسی قرار داده‌ایم و در نتیجه ثابت کردیم که غلات از نظر ائمه معصومین (ع) و علماء شیعه محکوم به کفراند و تمام احکام کفر از قبیل نجاست، عدم جواز نکاح و... درباره آنها ثابت است و چون در حقیقت این فصل هدف نهایی نسبت به فصول گذشته بود، لذا از لحاظ مبسوط بودن تفاوت واضحی دارد.

فصل ششم:

در این فصل که تکمیل مباحث قبلی است از دو عنوان بحث کردیم:

۱. سیر تاریخی فرق غلات از صدر اسلام تا غیبت صغری طبق ترتیب زمانی مورد بررسی قرار داده شده است.

۲. فتاوی فقهاء شیعه درباره غلات که نتیجه آن فتاوی محکوم به کفر بودن غالیان منجر می‌شود.

فهرست مطالب

مباحث تمهیدی و کلیات

- الف - ضرورت بحث ۲
- ب - تبیین موضوع ۴
- ج - سؤال‌های تحقیق ۴
- سؤال اصلی ۴
- سؤا‌های فرعی ۴
- د - روش تحقیق ۴
- ه - فرضیه تحقیق ۴
- و - پیشینه تحقیق ۵
- ز - اهداف ۶

فصل اول: معنی لغوی و اصطلاحی غلو

۱. معنی غلو ۹
- الف - معنی لغوی غلو ۹
- ب - معنی اصطلاحی غلو ۱۰

فصل دوم: معیارهای غلط و صحیح غلو

- معیارهای غلط غلو ۱۳
۱. تعریف‌های غلط غلو در کتب اهل سنت ۱۴
- الف - مخالفت با صحابه ۱۴

- ب - محبت به علی (ع) ۱۵
- ج - تقدیم علی (ع) بر صحابه ۱۶
۲. تعریف‌های غلط غلو در کتب شیعه ۱۷
۳. معیارهای صحیح غلو ۲۱

فصل سوم: تفویض و مفوضه

- معنی لغوی تفویض ۲۴
- الف - ابطال تفویض از آیات قرآنی ۲۷
- ب - رد تفویض از دیدگاه فرامین ائمه (ع) ۳۱
- فرامین امام صادق (ع) در رد بر تفویض ۳۳
- دعای جوشن کبیر فراز دهم ۳۶
- دعای جوشن کبیر، فراز ۹۰ ۳۶
- فراز نود و چهارم دعای جوشن کبیر ۳۷
- دعای یستشیر ۳۷
- ج - ابطال تفویض از دیدگاه علماء اعلام شیعه ۳۷
- دلیل قائلین به تفویض ۴۱
- غلو در خطبه البیان ۴۳
- اقوال علماء اعلام در رد خطبه البیان ۴۴

فصل چهارم: غلو و غالیان از منظر قرآن

۱. سوره نساء، آیه ۱۷۱ ۴۸
۲. سوره مائده، آیه ۷۷ ۴۹

فصل پنجم: غلو و غالیان از منظر احادیث

- شیوه‌های مبارزه با غلو ۵۷
- الف - مبارزه علمی ائمه معصومین (ع) و علماء اعلام شیعه با غلات ۵۷

۵۸	ب - مبارزه علمی ائمه معصومین (ع)
۵۸	الف - مبارزه علمی و عملی ائمه معصومین (ع) با غلات
۵۹	سخنان رسول خدا (ص)
۵۹	سخنان حضرت امیر المؤمنین درباره غلات
۶۱	سخنان امام سجاد (ع) درباره غلات
۶۲	سخنان امام باقر (ع) درباره غلات
۶۴	سخنان امام صادق (ع) درباره غلات
۸۴	سخنان امام موسی کاظم (ع)
۸۵	سخنان امام رضا (ع)
۹۰	سخنان امام حسن عسکری (ع)
۹۲	ب - مبارزه علمی و عملی علماء اعلام با غلات

فصل ششم: سیر تاریخی فرق غلات و فتاوی فقهاء درباره غالیان

۹۴	۱. سیر تاریخی فرق غلات
۹۴	الف - غلو در ادیان پیشین
۹۵	ب - سیر غلات از صدر اسلام تا غیبت صغری
۹۵	۱. فرق غلات در عصر امام علی (ع) تا امام باقر (ع)
۹۵	سبئه (سبائیه)
۹۶	کیسانیه
۹۶	مغیره
۹۸	بیانیه
۹۸	حارثیه
۹۹	جناحیه
۹۹	حریبه
۹۹	۲. فرق غلات در عصر امام صادق (ع)

۹۹	کربیه
۱۰۰	حربیه
۱۰۰	عمیریه
۱۰۱	بزیغیه
۱۰۱	خطابیه
۱۰۲	معمریه
۱۰۲	ابومسیلمه
۱۰۳	منصوریه
۱۰۴	۳. فرق غلات در عصر امام موسی کاظم تا امام حسن عسکری (ع)
۱۰۴	بشیریه
۱۰۵	بابکیه
۱۰۵	واقعه
۱۰۶	۴. فرق غلات در عصر غیبت صغری
۱۰۶	مبارکیه
۱۰۶	نصیریّه
۱۰۷	قرامطه
۱۰۸	شرعیّه
۱۱۶	۲. فتاوی فقهاء شیعه درباره غلات
۱۲۲	نتیجه نهایی بحث
۱۲۷	فهرست منابع

مباحث تمهیدی و کلیات

الف - ضرورت بحث

خداوند کریم بر مردم منت نهاد که برای هدایت آنها رسول فرستاد، گرچه شیطان هم در گمراه ساختن انسان‌ها مشغول کار بوده و هست و این کار هدایت و ضلالت از آدم(ع) تا خاتم النبیین ادامه پیدا کرد.

رسول الله قبل از وفات خویش برای هدایت و راهنمایی امت خود بارها امت را امر فرموده بود که «انی تارك فيكم الثقلين...»^۱

این حدیث به نام حدیث ثقلین شهرت جهانی دارد، برای تواتر سند این حدیث شریف و دلالت این حدیث بر موضوع ده‌ها کتاب علمای گذشته شیعه تحریر نمودند که عمده و محکم و مستدل‌ترین از آنها کتاب عبقات الانوار، اثر علامه سید میر حامد حسین موسوی هندی لکنوی می‌توفی ۱۳۰۶ هـ می‌باشد.

لکن امت پیامبر اکرم(ص) بعد از وفاتشان فرامین نبی اکرم(ص) را پایمال کرد و حتی خانه وحی و نبوت را به آتش کشید، و خلافت ظاهری از مرکزیت اصلی غصب گردید ولی امیر بیان(ع) کار هدایت مردم را بعد از رسول اکرم(ص) بدون هیچ تأمل و درنگ ادامه داد و این کار هدایت مسلمین از حضرت علی(ع) تا امام یازدهم(ع) ادامه یافت و همچنان مرکزیت شیعه اثناعشر نزد ائمه(ع) مصون و محفوظ بود تا اینکه زمانه غیبت رسید از سال ۲۶۰ تا ۳۲۹ هـ. زمانه غیبت صغری بود و از سال ۳۲۹ هـ تا به امروز زمانه غیبت کبری است، بعد از غیبت کبری مردم ویژه شیعیان در حیرت

۱. کفایة الاثر فی النص علی الائمة الاثنی عشر، ص ۸۷؛ محمد بن جریر طبری شیعی، دلائل الامامة، ص ۲۰؛ الافصاح فی امامة امیرالمؤمنین(ع)، ج ۱، ص ۲۲۳.

مانده بودند که الآن مرکز هدایت و رسالت اسلام نزد کیست؟ ...

ولی به خاطر رفع نگرانی‌های گوناگون تشیع، ائمه معصومین(ع) این مرکزیت را به فقهاء شیعه تحویل نموده بودند و به شیعیان شان فرمودند که:

«فامّا الحوادث الواقعة فارجعوا فیها الی رواة احادیثنا فانهم حجتی علیکم و أنا حجة الله.»^۱

و همین طور در جای دیگر فرمودند: «فاما من كان من الفقهاء صائناً لنفسه حافظاً لدينه، مخالفاً علی هواه، مطيعاً لامر مولاه فللعوام أن یقلّدوه...»^۲

این فرامین ائمه و مثال‌های دیگر آنها صراحت تام بر این دارد که مرکزیت شیعیان نزد فقهاء شیعه است ولی همان طور که در زمان نبی و ائمه شیطان از طریق مغرضین و مفسدین کار ضلالت را ادامه داد و مردم را از راه حق و هدایت دور کرد و افراد مغرضین برای مقاصد شوم خویش ده‌ها فرقه و مکتب در مقابل تعلیمات صحیح اسلام و قرآن و سنت تشکیل داده بودند و یکی از این فرقه‌ها و مذاهب باطله غلات و مفضوه است که اکثر معتقدان آنها خود را پیرو علی(ع) و اولاد علی(ع) معرفی می‌کردند و مخالفان شیعه و دشمنان اهل بیت(ع) به خاطر وجود آن فرقه‌های باطل مذهب شیعه اثناعشریه را متهم می‌کردند و علما شیعه از یکسو در رد آنها کتاب‌های می‌نوشتند و از طرف دیگر غلات نیز کتب فراوانی نوشتند که آنها با شیعه ربطی ندارد. این فرق غلات همان طور که در زمان ائمه دست به کار تبلیغ و ترویج عقاید باطله خویش بودند و ائمه و اصحاب‌شان و علماء کرام شیعه در رد عقایدشان بر علیه آنان احکام و فتاوی کفر و ضال و مضل بودنشان صادر می‌فرمودند، از زمان غیبت کبری تا به امروز این غلات به لباس جدید ظاهر می‌شده و چهره اصلی مذهب پاک اهل البیت(ع) را کمرنگ می‌کردند و می‌کنند.

در حال حاضر این فرقه‌های غلات هم در ایران و هم در پاکستان به عناوین علی‌اللهی، اهل حق، قلندری‌ها، کشفی‌ها، رکنی‌ها، شیخی‌ها و... مشغول به تبلیغ و ترویج عقاید باطل خویش‌اند لذا

۱. طوسی، الغیبه، ص ۲۹۱؛ وسائل الشیعه، ج ۲۷، ص ۱۴۰، شماره مسلسل ۳۳۴۲۴، ح ۹؛ محمد بن علی صدوق، کمال الدین و تمام النعمه، ص ۴۸۴؛ طبرسی، الاحتجاج، ص ۲۸۳.

۲. طبرسی، الاحتجاج، ج ۲، ص ۲۶۳، ۲۶۴؛ وسائل الشیعه، ج ۲۷، ص ۱۳۱، شماره مسلسل ۳۳۴۰۱، ح ۲۰؛ تفسیر منسوب به امام حسن عسکری، ص ۳۰۰.

ضرورت اقتضا می‌کرد که برای مسدود کردن راه تبلیغ آنها باید یک تحقیق پیرامون آنها نوشته شود که مردم تاریخ این فرق باطل را بدانند، و هم با موقف ائمه و علما شیعه در برابر آنها آشنایی پیدا کنند لذا بنده تصمیم گرفتم که یک تحقیق اجمالی برای معرفی این فرق به رشته تحریر بیاورم چون در حال حاضر در کشور متبوع ما خیلی مورد ابتلا است.

ب - تبیین موضوع

بررسی دباره غلو و غالیان و عقاید آنها و سیر تاریخی فرق غلات و تبیین حکم دباره آنها از دیدگاه قرآن و حدیث.

ج - سؤال‌های تحقیق

- سؤال اصلی

آیا غالیان از منظر قرآن و حدیث در حکم اسلام هستند یا خیر؟

- سؤا‌های فرعی

۱. آیا غالیان یکی از فرقه‌های اسلام و شیعه هستند یا خیر؟
۲. عقاید غلات کدام‌اند و قرآن و حدیث درباره این عقاید چه حکمی دارند؟

د - روش تحقیق

روش این تحقیق کتابخانه‌ای و تحلیل محتوای به سبک نقل می‌باشد با استفاده از کتب رجال، احادیث و تفاسیر و ملل و نحل و... و بهره گرفتن از کتابخانه‌های عمومی و خصوصی و نرم افزار رایانه‌ای و راهنمایی‌های از افراد آگاه و متخصص در این فن شده است.

ه - فرضیه تحقیق

۱. غلات یکی از منحرف‌ترین فرقه‌ها است و هیچ گونه ربطی به شیعه ندارد.
۲. غلات از دیدگاه بسیاری از احادیث محکوم به کفراند.
۳. غلات احکام خداوند را به استهزاء و مسخره کشیده و همه را تأویل‌های ناروا نموده و در

نتیجه اباحی‌گیری و بی‌بندوباری را در جامعه اسلامی رواج داده‌اند.

۴. بعضی از ائمه درباره غلات حکم به کشتن داده‌اند.

و - پیشینه تحقیق

درباره مباحث غلو و غالیان کتب و مقالات متعدّد از قرن دوّم هجری تا به امروز نوشته شده، ولی متأسفانه اکثر کتب اصحاب ائمه (ع) در ردّ غلو و غالیان مفقود شده و در حال حاضر فقط نام آنها در کتب رجال و فهرست مانده است. البته کتب مربوط به غلو و غلات که اخیراً مختصر و مفصل نوشته شده است، هرکس با روش خود کار گذشتگان را ادامه داده است، سعیهم مشکوراً انشاء الله.

بعضی از کتب مفقود شده اصحاب ائمه از این قرار است:

۱. الردّ علی الغالیة المحمدية، نوشته فضل بن شاذان بن خلیل نیشابوری، از اصحاب امام جواد (ع).
۲. الردّ علی الغالیة و ابی الخطاب، نوشته ابواسحاق کاتب ابراهیم بن ابی جعفر از اصحاب امام حسن عسکری (ع).
۳. الردّ علی الغلاة، نوشته ابوالحسن علی بن مهزیار اهوازی، از اصحاب امام رضا (ع) تا امام هادی (ع).
۴. الردّ علی الغالیة، نوشته حسن بن علی بن فضال کوفی، متوفای ۲۲۴ ه.ق.
۵. الردّ علی الغلاة، نوشته ابوجعفر محمد بن اورمه قمی، از اصحاب امام علی النقی (ع).
۶. الردّ علی الغلاة، نوشته یونس بن عبدالرحمن قمی که از بزرگترین اصحاب امام رضا (ع) به شمار می‌رفت.
۷. الردّ علی الغلاة، نوشته ابوجعفر محمد بن حسن بن فروخ صفار، متوفای سال ۲۹۰ ه.ق.
۸. الردّ علی الغلاة، نوشته ابوالقاسم سعد بن عبدالله بن ابی خلف اشعری قمی متوفای ۳۰۱ یا ۲۹۹ ه.ق، صاحب کتاب المقالات و الفرق.
۹. الردّ علی اصحاب التناسخ و الغلاة، نوشته متکلم معروف شیعه، ابومحمد حسن بن موسی نوبختی، متوفای اوایل قرن چهارم هجری قمری، مؤلف کتاب فرق الشیعه.
۱۰. الردّ علی فرق الشیعه ماخلا الامامیة منهم، نوشته نویسنده پیش گفته، که احتمال می‌رود

همان کتاب بالا باشد.^۱

کتاب‌های که اخیراً نوشته شده است به شرح ذیل می‌باشند:

۱. الشبک من فرق الغلاة فی العراق، نوشته احمد حامد صراف.

۲. هویة التشیع، نوشته دکتر شیخ احمد وائلی.

۳. آراء ائمه الشیعه فی الغلاة، نوشته شیخ میرزا خلیل کمره‌ای.

۴. الغلو و الفرق الغالیة فی الحضارة الاسلامیه، نوشته دکتر عبدالله سلوم السامرائی.

۵. تاریخ شیعه و فرقه‌های اسلام تا قرن چهارم هجری، نوشته دکتر محمد جواد مشکور.

۶. پژوهشی درباره طوایف غلات تا پایان غیبت صغری^۱ و موضع ائمه (ع) در این باب نوشته،

اسکندر اسفندیاری.

۷. غالیان، کاوشی در جریان‌ها و برآیندها، نوشته نعمت الله صفری فروشانی.

۸. غلو در آمدی بر افکار و عقاید غالیان در دین نوشته نعمت الله صالحی نجف آبادی.

۹. الغلو و الموقف الاسلامی نوشته سید متعب المنصوری.

۱۰. شبهة الغلو عند الشیعه نوشته عبدالرسول الغفار.

۱۱. التفویض والغلو نوشته سراج الدین حسن بن عیش الیمانی.^۲

۱۲. مسائل عقائدیة فی الغلو و التفویض، الغلو و الرزق، العلم بالغیب، الحقیقة المحمدیه مناقشة

عقائدیة نوشته دکتر علاء الدین قزوینی.

ز - اهداف

در حال حاضر مفسدین و مغرضین آله کار استعمارها به بهانه‌های مختلف مذهب شیعه را مورد

حمله قرار داده‌اند، که یکی از این حملات که در درون مذهب شروع شده، مردم را از اصل تعلیمات

محمد و آل محمد دور می‌کنند و به جایش تعلیمات غلات را رایج می‌کنند، هدف این بوده است که:

۱. نسل جوان را از مقاصد شوم غالیان آگاه کنیم.

۲. تباه کاری‌های غلات برای نابودی و کمرنگ کردن مذهب اهل بیت و روات ائمه را روشن کنیم.

۱. علامه بزرگ تهرانی، الذریعة إلى تصانیف الشیعه، ج ۱۰، ص ۲۱۲ الی ۲۱۴.

۲. فهرست نسخ خطی کتابخانه ناصریه.

۳. مبارزات معصومین (ع) و علما اسلام با غلات را مفصل بیان کنیم.

۴. به این طریق یک خدمت ناچیز به تشیع و اسلام کرده و جوانان را به مذهب حقیقی اهل بیت (ع) آشنا کنیم و هدف عمده این تحقیق که باید نسل جدید مذهب صحیح را از فاسد جدا کنند و معتقد به تعلیمات صحیح اهل بیت باشد.

فصل اول:

معنی لغوی و اصطلاحی غلو

۱. معنی غلو

الف - معنی لغوی غلو

معنای لغوی غلو (تجاوز الحد) تجاوز از حد و اندازه است.^۱ و همین معنی را بسیاری از لغت‌های دیگر هم نوشته‌اند.^۲

به گرانی بیش از حد قیمت‌ها (غلاء) گفته می‌شود.^۳

به نهایت بُرد و شعاع یک تیر غلو (بر وزن دلو) اطلاق می‌گردد.^۴

غلی و غلیان به معنی جوشیدن (غلی القدر غلیاً و غلیاناً) یعنی دیگ جوشید و بالا آمد.^۵

به حیوان فوق العاده سرکش (غَلَوَاء) می‌گویند.^۶

در سوره دخان، از آیات ۴۳ الی ۴۶ چنین آمده است:

«إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ - طَعَامُ الْأَثِيمِ - كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ - كَغَلَى الْحَمِيمِ.»

مسئلاً درخت زقوم، غذای گنهکاران است، همانند فلز گداخته در شکم‌ها می‌جوشد، جوشش

همچون آب سوزان.

۱. راغب اصفهانی، مفردات راغب، ص ۶۱۳.

۲. صحاح العربیه، ج ۴، ص ۲۴۴۸؛ کتاب العین، ج ۲، ص ۱۳۵۳؛ قاموس قرآن، ج ۵، ص ۱۲۰؛ فرهنگ بزرگ جامع نوین، ص ۱۴۲۵-۱۴۲۶؛ مجمع البحرین، ج ۳، ص ۴۲۷-۴۲۸.

۳. مفردات راغب، ص ۶۱۳؛ کتاب العین، ج ۲، ص ۱۳۵۳؛ الصحاح العربیه، ج ۴، ص ۲۴۴۸؛ مجمع البحرین، ج ۳، ص ۴۲۷-۴۲۸.

۴. مفردات راغب، ص ۶۱۳؛ کتاب العین، ج ۲، ص ۱۳۵۳؛ مجمع البحرین، ج ۳، ص ۴۲۷-۴۲۸.

۵. قاموس قرآن، ج ۵، ص ۱۲۰؛ مفردات راغب، ص ۶۱۳.

۶. مفردات راغب، ص ۶۱۳؛ فرهنگ بزرگ جامع نوین، ص ۱۴۲۶-۱۴۲۵؛ مجمع البحرین، ج ۳، ص ۴۲۷-۴۲۸.

امیر المؤمنین (ع) درباره عایشه فرموده است:

«و ضغن غلافي صدرها كمرجل القين»^۱

کینه‌ای در سینه‌اش مثل دیک آهنگر جوشید.

برخی مانند شهرستانی و جناب آقای فضلی غلو را هم در جهت تفریط و هم در افراط می‌دانند اما به نظر صحیح نمی‌رسد، غلو تجاوز از حد در جهت افراط است. چنان چه معنای لغوی بر این دلالت دارد، آیات قرآن کریم و روایات نیز بر همین دلالت دارد.^۲

ب - معنی اصطلاحی غلو

«إعلم أن الغلو في النبي (ص) و الأئمة إنما يكون بالقول بالوهيتهم او بكونهم شركاء لله تعالى في

العبودية و الخلق و الرزق و...»

غلو در اسلام عبارت است از اعتقاد به خدایی پیامبر (ص) و ائمه معصومین (ع) و افراد دیگر از هر جهت و هر صفت یا ایمان به شرکت ایشان با خدا در معبودیت یا در آفرینش خلق و اعطای روزی و یا در صفات ذاتی خدا مانند قدرت، علم و رحمت یا اعتقاد به اینکه خداوند در آن افراد حلول کرده و با آن متحد شده است، یا اینکه آنان بدون وحی یا الهام ربّانی به امور غیبی آگاهند، یا قول به اینکه ائمه (ع) پیامبران خدا هستند، یا اعتقاد به این که ارواح آنان به تناسب در جسد یکدیگر رفته است، یا قول به این که معرفت و شناسایی آنان از بنده اسقاط تکلیف می‌کند و او را از اطاعت بی‌نیاز می‌سازد و تکلیف ترک معاصی را از او بر می‌دارد.^۳

شیخ مفید در کتاب تصحیح الاعتقاد خودش با این بیان تعریف کرده است:

«و الغلاة من المتظاهرين بالاسلام هم الذين نسبوا اميرالمؤمنين و الأئمة من ذريته (ع) الى

الالوهية و النبوة...»

غلات که متظاهرين به اسلام هستند و به امیرالمؤمنین و امامان نسل او نسبت الوهیت و پیامبری

۱. ترجمه و شرح نهج البلاغه، مترجم: علی نقی فیض الاسلام، خطبه ۱۵۵، ص ۴۸۷.

۲. محمد عبدالکریم شهرستانی، الملل و النحل، ص ۱۳۹؛ عبدالهادی فضلی، اصول حدیث، مترجمان: آقایان محمد مهدی حقی، ابراهیم اقبال، ص ۱۲۰ و ۱۲۱.

۳. محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۲۵، ص ۳۶۶؛ عباس قمی، سفینه البحار و مدینه المحکم و الآثار، ج ۶، ص ۶۶۷ و ۶۶۸.